

BOGA BÁLINT

Kadmosz szindróma

Édesanyám emlékének és feleségem édesanyjának ajánlom.
Mindketten elveszítették fiaikat.

Összefoglalás: *Kadmosz mitológiai személy volt, az ókori Theba megalapítója és első királya. Életében gyermekeit és több unokáját elveszítette. M. Pacaud Kadmosz szindrómának nevezte el azt a tünetegyüttest, amely idős szülőkben felnőtt gyermekük halála után alakul ki. A szerző több példát sorol fel a mitológiából (pl. Niobé), a Bibliából (pl. Dávid király), a történelemből (pl. a Gracchus fivérek édesanyja), az irodalomból (pl. Shakespeare: Lear király), a képzőművészetből (pl. festmények Máriáról Krisztus megfeszítése után), stb. A biológiai, szociológiai és pszichológiai következmények részben az általános gyászreakcióhoz hasonlítanak, de jellemző vonatkozások is megjelennek (pl. a családi kontinuitás megszakadása, a szociális segítség megszűnése). Az idős szülők gyászának és egyedül maradásának különböző formái kerülnek bemutatásra, különösen hangsúlyt kapnak a háborús áldozatok szüleinek reakciói. Magyarországon az elmúlt évtizedekben a középkorú férfiak nagymértékű halálozása miatt sok idős édesanya gyászolja fiát. Ezt nevezhetjük a „magyar Kadmosz” szindrómának.*

A témában kevés felmérés ismeretes, ezért indokolt lenne vizsgálatokat végezni a szociálpszichológiai részletek feltárására. Az ismeretek segítenének a következmények megelőzésében.

Kadmosz Theba megalapítója, első királya volt. A görög mitológia gazdag az ő tetteinek leírásában. Jelen témánk szempontjából utódainak sorsán kell végigtekinteni. Harmónia nevű felesége 4 leányt és 1 fiút szült. Szemele szép leány volt, Zeusz beleszeretett, Héra féltékenységében azt találta ki, hogy kérje Zeuszt, hogy teljes isteni pompájában látogassa meg. Zeusz villámokat szórva jelent meg és Szemele a lángokban elpusztult. Inót – fiával Melikertesszel együtt – megőrült férje halálba hajszolta: magas szikláról tengeri mélybe vetették magukat. Agaúe bacchanália alkalmával megtévelyelve, társnőivel együtt darabokra szaggatta fiát, Penteuszt. Autonoé fiát, Aktaioszt Artemisz szarvassá változtatta és saját kutyái tépték szét. Kadmosz fia, Polüdorosz is korán meghalt. Így Kadmosz öregkorára megérte, hogy utódai közül többen elpusztultak és bánatában ő kérte, hogy kígyóvá változhassék (Ovidius, 1975, Trencsényi-Waldapfel, 1963).

Michel Pacaud, francia szociológus, egy idősotthon igazgatója a fentiek alapján választotta Kadmoszt azon szindróma névadójául, amely az idős emberben alakulhat ki, az után, hogy utódait (gyermekét, unokáit) elveszíti (Pacaud, 1991, 1993).

A gerontológiai, gerontopszichológiai szakirodalom foglalkozik – bár nem nagy terjedelemben – az idős emberek gyászreakcióival, azonban ezek a közlések főleg a házastárs elvesztésének következményeit tárgyalják. Ez meglepő, mert maga Pacaud utal egy felmérésre, amely szerint különböző országok francia nyelvű öregotthonaiban lakó személyek (átlagéletkor: 85 év) 30%-a legalább egy gyermekét elveszítette (Pacaud, M. 1991).

Saját orvosi gyakorlatom több ilyen esettel való találkozás lehetőségét is adta, amelyek közül kettőt említek. 82 éves özvegyasszony szívelégtelenség miatt állt kezelésünk alatt, egyik fiát régebben elveszítette, második fiának temetésére kórházból kéredzkedett ki. 80 éves özvegyasszony, akit szintén szívpanaszokkal kezeltünk (extraszisztólia), 5 gyerekéből 4

elhunyt: 3 éves kislánya forró levesbe esett, emiatt halt meg, 23 éves lányát áramütés érte, 36 éves fia öngyilkos lett, később másik fia – ugyancsak 36 éves korában – szívbetegség miatt halt meg.

További mitológiai példák

A görög mitológia másik, gyermekeit elvesztő személyisége Niobé, Theba királynője, aki elbizakodottságában Letó istennővel, Apolló és Artemisz anyjával vette fel a versenyt. Theba asszonyait eltérítette az istennőnek szánt áldozatbemutatástól. Apolló bosszújában íjával nyilazta halálra előbb Niobé 7 daliás fiát, majd – mivel gőgje nem hagyott alább –, 7 leányát. „Ott áll Niobé anyai boldogsága romjai fölött ... Merevedő szemmel nézi halottait, a jajszó is elhal ajkán ... Lába fölmondja a szolgálatot, arcáról eltűnik az élet, szíve helyén is kemény, hideg kő van ... kegyetlen fájdalmában kövé vált a thebai királynő” (Trencsényi –Waldapfel, 1963,130.).

A pogány vallásokban az áldozat, amit úgymond „az istenek követelnek”, nem egyszer fiatal emberek életének feláldozását jelenti. Hogy ezt a szülők hogyan fogadták, élték át, csak néhány írásból, irodalmi műből láthatjuk, de elképzelni ettől függetlenül is lehetséges. A mítoszok, a leírt drámák megpróbálják valamilyen megoldással feloldani a csapást. A krétai Minotaurusz 9 évente 7 ifjú és 7 leány életét követelte, ezek sorát Ariadné fonala segítségével Theseusz szakította meg, aki a bika megölése után csak így tudott visszatérni hazájába (Trencsényi-Waldapfel, 1963).

A görögök Trója felé történő továbbhajózása érdekében Naxosz szigetén Artemisz istennő Iphigénia, Agamemnon leánya feláldozását követelte. Iphigénia vállalta az áldozatot, azonban az istennő az utolsó pillanatban az istenek közé ragadta őt és helyére az oltárra egy szarvast helyezett (Euripidesz 1960).

Bibliai példák

Az Ószövetségben is megtaláljuk ennek a mozzanatnak a továbbélését: az Isten Ábrahámot próbára tette, hogy fiát, Izsákot fel tudná-e áldozni, ha Ő, az Isten erre kéri. Mivel erre Ábrahám hajlandó lett volna, angyalával tudatta, hogy nem kell megtennie, a kérés csak próbatétel volt. (Teremtés Könyve 22, 1-18). A Bibliában azonban Ábel halála az első emberi halál – szülei, különösen Éva siratják nagy fájdalommal.

Ugyancsak az Ószövetségből ismerjük a szülői szeretet mindenek feletti példáját. Dávid király pártütő és apja ellen harcoló fia, Absalom halála hírére meghallva „elcsukló hangon így siránkozott: Fiam, Absalom! Ó bár én haltam volna meg helyetted!” (Sámuel 19,1)

A felcseperedett, már felnőtté vált gyermek elvesztésének nagy szülői fájdalma az Újszövetség történeteiben is megjelenik. Nem véletlen, hogy ezek Krisztus feltámasztási csodái között kiemelt szerepet kapnak. A naimi ifjú története említendő elsőként. „Amikor a város kapujához közeledett, egy halottat hoztak, egy özvegyasszony egyetlen fiát. Amikor az Úr meglátta, megérett rajta a szíve és megszólította: Ne sírj! Aztán odalépett a koporsóhoz ... s így szólt: Ifjú, felszólítalak, kelj föl! A halott fiú felült és elkezdett beszélni.” (Lukács Evangéliuma 7, 12-15) Ehhez hasonlóan Krisztus feltámasztotta Jairus leányát, akinek halála miatt már „mindenki sírt, jajgatott, gyászolta a lányát.” (Lukács Evangéliuma 8,52)

Az Újszövetség fő haláleseménye Krisztus keresztre feszítése, aki 33 éves volt ekkor. Édesanyja ott volt kivégzésénél, a kereszttől tövénél siratta fiát. Meglepő, hogy Mária bánatáról, fájdalmáról egyik evangélista sem ír. Ezzel szemben a korai alkotóktól kezdve a reneszánszig a képzőművészet, amelynek egyik fő tárgya Krisztus keresztfeszítése volt, Mária fájdalmas

alakját, bánatos arcát a festmények egyik fő közlendőjeként formálja meg (lamentáció). A keresztről levett Krisztus holtteste felett gyászoló fájdalmas Mária témája „pietá” (istenszeretet, kegyesség) néven vonult be a művészetbe. Néhány kiemelkedő alkotást említek, amelyeken Mária, Krisztus anyja fájdalmát nagy kifejező erővel festették le. Fra Angelico „Keresztre feszítés” című képén Máriát három nő támogatja; egy másik ismeretlen festő képén látszik, hogy Mária elájult, egy férfi tartja az összecuklott testet (a „Virgo inter virgines” mestere). Giotto „Keresztről levétel” című műve a halál utáni fájdalmat mutatja. Botticelli és van der Weyden „Krisztus sírbatétele” c. műveiken a gyász következő mozzanata jelenik meg. A szobrok közül Michelangelo Pietá-ja a legmegragadóbb. A modern művészek közül Käthe Kollwitz robusztus Pietá-ját emelem ki.

Mária anyai fájdalmát irodalmi művek is kifejezik. Külön jelentőséggel bír számunkra az Ómagyar Mária Siralom, mely első nyelvemlékeink egyike:

Ó, én ézes urodum,
Eggyen így fiódum,
Sirou anyát teküncsed,
Buabeleül kinyuhhad.

Zenei művekben is megtaláljuk Mária fájdalmának kifejezését, így a Krisztus keresztútját zenében leíró, ún. passiókban (pl. Bach), illetve célzottan az anyai mély gyászt kifejező alkotásokban, melyek Stabat Mater („Állt az anya...”) címmel örökítik azt meg (pl. Pergolesi, Rossini, Dvorzsák).

Irodalmi példák

Seneca „Vigasztalások” c. művében az első asszony (Marcia), akit vigasztal, fiát, Metiliust veszítette el. Miközben logikai alapon próbál nyugtatni, több anyát említ meg, akinek fia fiatal felnőtt korban halt meg és általuk az anyai gyász több formáját mutatja be. Így Linát, akinek fia Drusus volt, és aki fia emlékének élt, sokat emlegette fájdalom nélkül. Octavia (Augustus húga) Marcellust veszítette el, élete végéig „ömlöttek könnyei és sóhajai”, megkönnyebbülni nem volt hajlandó, nem engedte fiát említeni sem. Államférfiakat is említ, akik elveszítették felnőtt fiaikat, így Sulla császárt is, valamint Lucius Bibulus két fiát. Caius Caesarnak leánya halt meg. Seneca kiemelte, hogy fájdalmuk idején is töretlenül folytatták országos feladataikat. Tiberius Caesar maga tartott gyászbeszédet fia teteme felett. Seneca vigasztalásában filozófiai megközelítéseket használ, így a következő gondolatokat fejti ki: Az életben mindent kölcsönkapunk, s lehet, hogy egyszer vissza kell adnunk; nem felejthetjük, hogy mindannyian halandónak születtünk, s hozzátartozóink sem kivételek; idejében meghalni jótétemény lehet, mert sok példa mutatja, hogy gyermekeinket milyen csapások érhetik. A halál „... akár a szépreményű ifjút ragadja el, élte virágában, akár a gyermeket szólítja el, mikor még élni sem élte az életet: mindenkinek közös vége ez...” „Ami a csúcspontra ért, máris zuhanhat a semmibe” (Seneca, 1967, 46).

Shakespeare alakjai közül Lear királyt említem. Amikor kedvenc leányát veszíti el, fájdalma végtelen:

*„Üvölts, üvölts, üvölts! óh kőből vagytok ám
Ti mind! Ha volna oly szemem s oly nyelvem is,
Mint nektek, megszakadna jajszavamtól most
A mennynek boltja. Mindörökre ment el ő,
Tudom...*

*Miért is él az eb s a ló
S a patkány, mért, ha néked nincs lélegzet?”*

(Shakespeare, 1955, 181)

Csehov „Fájdalom” című elbeszélésében az öreg kocsis fia halála miatt szomorúan végzi utasai szállítását, bánatát ki szeretné beszélni magából, megosztani másokkal. Utasai közül azonban senki sincs, aki odafigyelne az öregember szavaira. Végül egyedül marad lovaival és nekik mondja el lelkét epesztő bűját (Csehov, 1977, 104).

A nagy családregények történetfolyamaiban – mint az életben – a halál többször megjelenik, különböző korú családtagok hunynak el. Szaltikov Scsendrin: „A Galavljov család” című regényében Arina Petrovna földbirtokosnő leánya meghal. Ő két fia között tipródik, a gazdagabbik kiforgatja a vagyonából, így a kisebbikhez, a részeges Pávelhez költözik, aki beteg, s később meghal. Ez a csapás átformálja életfilozófiáját, s végül visszatér gazdag fiához (de Beauvoir, 1972).

Thomas Mann „A Buddenbrook ház” című regényében is találunk példát, ami kapcsolható témánkhoz. Klara Buddenbrook (Tiburtiusné) tbc-ben pusztult el, édesanyja az öreg Buddenbrookné erősen megtört, és ez az örökség elosztásában befolyásolta döntését (Mann, 1991).

George Simenon „Intim memoárok” című naplószerű művében egy levelet találunk, amelyet hat nappal Marie-Georges nevű leánya halála után hozzá ír, nem fogadva el leánya halálának tényét, csak átlényegülését. „Te ott vagy a levegőben, amit belélegzünk, a fényben, ami eláraszt, a kozmosz rezdülésében és minden oldalról áthatsz bennünket” (Pacaud, 1991,33).

Yourcenar írja egyik művének szereplőjéről, hogy Noemi abban a korban volt (nagyon idős volt ekkor), amikor az ember már nem sír sokat a halál miatt, pedig leányát veszítette el (Yourcenar, 1990).

Louis - Ferdinand Céline: „Utazás az éjszaka mélyére” című regényében szerepel madame Henrouille, akinek fia elhalálozott, azonban ő „fia halálán nem sokáig búslakodott. – Mindig nagyon érzékeny volt – mesélte nekem egyik este, – én viszont, nézze meg, a hetvenhatot is betöltöttem, mégsem panaszkodom soha!” (Céline, 1977, 422).

Else Lasker-Schüller német költőnő 52 éves korában veszítette el szeretett fiát, több verse még idős korában is e fájdalom kifejezésére épült:

„Mindig, ha fordul az év,
Számomra újra meghalsz, Gyermekem,
...

Ezért sírok, csak sírok én örökre,
Szívem sötét éjszakáján...

(Gyermekemhez)

(Lasker-Schüller, 1972, 146.).

Neves emberek életrajzából

Sok neves ember veszítette el élete folyamán kisgyermekét, vagy felnőtt gyermekét és ez meghatározó volt sorsának további alakulásában illetve a művészi pályafutás meghatározó tényezőjévé vált, művek születését elősegítette, megakasztotta, vagy azok témáját megváltoztatta, átalakította.

Móricz Zsigmondnak két kislánya halt meg egy éves kora körül.

Verdinek is két kisgyermeké hunyt el és éppen ekkor volt megbízása vígopera komponálására. Nem meglepő, hogy a zenemű nem aratott sikert („A pünkösdi királyság”).

Rembrandt első felsége, Saskia négy gyermeknek adott életet, három (két Camélia nevű lánya, valamint fia, Rumbartus) kisgyermekkorában halt meg, a negyedik Titus, akit meg is festett, huszónhét éves korában egy évvel apja hatvanhárom éves korában bekövetkezett halála előtt távozott az élők sorából (Erpel, 1985).

Tolsztojnak idős korában születtek gyermekei, de több meghalt. 58 éves korában 4 éves fiát, 67 éves korában 7 éves leányát veszítette el. Vallásos lélekkel dolgozta fel a csapást: „nincsen halál, ő sem halt meg, hiszen szeretjük.” 1906-ban 35 éves Mása leánya halt meg – Tolsztoj ekkor 78 éves. „Istennek hála, nem törtem össze”- írja (de Beauvoir, 1972, 751).

Victor Hugo három gyermekét veszítette el életében, Charles, Francois-Victor nevű fiait még kisgyermekkorban, Juliettet, aki szemefénye volt, már felnőtt korában. Az író 79 éves volt. Ekkor írta: „Életemben annyi a gyász, hogy ünnepe már nincs is”(de Beauvoir, 1991, 811).

Sigmund Freud hatvannégy éves korában veszítette el huszónhét éves lányát Sophiet – a mester három év múlva rákban betegedett meg.

Történelmi példák

A magyar történelemben több nevezetes példát ismerünk a híres személyiségek felnőtt gyermekeinek halálára.

Szent Istvánnak és Gizella királynőnek több gyermeke is volt, ők – egy kivételével – mindnyájan meghaltak gyermekkorukban. Szent István 56 éves volt, amikor a fiatal felnőtt kort megért egyetlen fia, Imre vadászaton meghalt. „Siratá is Szent István király és egész Magyarország vigasztalhatatlanul nagy zokogással, és az elhagyatott apa keservesen sóhajtozott, mert utódok nélkül magára maradva lelkében gyászola.” (Hóman 1938, 293.). Az uralkodóknál sajátos aspektusa van az utódvesztésnek, főleg a fiú, az egyetlen fiú halálának: a trónutódlás közvetlen családon belüli lehetősége elvész. A személyes bánaton felül ez a tudat mélyíti a gyász átélését. „István király pedig bánatában súlyos betegségbe esett” (Lengyel 1972, 110.).

Szilágyi Erzsébetet nagyobbik fiának, Hunyadi Lászlónak lefejeztetése mélyen megrendítette, másik fiának, Mátyásnak királlyá választása alkalmával valami kárpoztást érzett, ez azonban természetesen nem pótolta a veszteséget.

Ferenc József császár Rudolf trónörökös elvesztésénél a monarchia jövőjét is bizonytalanná válni látta. Keményen viselte a csapást. Munkáját ugyanolyan rendben végezte, „... nem volt fennakadás sem a katonai, sem a politikai ügyekben.” A temetésen fiát, mint katonát, mintegy a szolgálati szabályzat rendje alapján búcsúztatta. Így tudta elviselni a csapást, „... sikerült holt fiát egy másik dimenzióba emelnie, ahol már újra rend van” (Bart, 1984,145.).

Horthy Miklós kormányzó egyik fia, István 1942-ben repülőgéppel lezuhant, szörnyethalt. Az idős apa erősen megtört. István harmadik gyermeke volt, akit elveszített, 1918-ban Magda lánya vörhenyben, 1940-ben Paulette lánya tüdőbajban hunyt el. Később másik fiának életveszélybe kerülése az ország sorsára kiható döntéseiben komoly szerepet kapott (Gosztonyi, 1990).

A világtörténelem is ad néhány példát a híres emberek gyermekvesztésére. Így pl. a római korban a Gracchus testvérek meggyilkolása után anyjuk gyásza jelenthet példát erre az eseményre. Ezzel állítható párhuzamba a közelmúlt világot megrendítő eseménye: a Kennedy testvérek meggyilkolása. Szüleik, különösen anyjuk, Rose Kennedy kemény gyásza, lelki helyállása a sajtóban sokat taglalt téma volt.

A gyermekvesztés formái

Bár akármelyik életszakaszban felléphet a baleset vagy betegség által okozott elhalálozás, mégis a szülő és a gyermek korát figyelembe véve három főbb típust különíthetünk el.

1. Csecsemő-kisgyermek halála – fiatal felnőtt szülő: veleszületett rendellenesség, fertőző betegség lehet az ok; a fiatal felnőtt – nagyobb fokú lelki rugalmassága révén –általában hamarabb dolgozza fel a veszteséget, mint az idősebbek, ismételt reprodukcióval mintegy pótolja a veszteséget.
2. Kamaszkorú gyerek, vagy egészen fiatal felnőtt halála – középkorú szülő: a veszteség oka legtöbbször baleset, esetleg rosszindulatú betegség; a feldolgozás igen fájdalmas, megnehezíti a sok emlék, a fiatal jövőjének megszűnte, egyetlen gyereknél a kontinuitás elvesztése.
3. Középkorú felnőtt halála – idős, agg szülő: kardiovaszkuláris vagy rosszindulatú betegség a legfőbb halálok; az idős szülő elveszti támaszát, lényegében ezen forma megjelölésére választotta Pacaud a Kadmosz szindróma megnevezést.

Az idős ember egyedül maradása – a házastárs halála után – több formában valósulhat meg:

1. Soha nem volt gyermeke
2. Gyermeke(i) meghalt(ak)
3. Gyermeke külföldre emigrált (ez különösen az ún. szocialista időszakban jelentette, hogy a viszontlátásra még remény sincs)
4. Különlakás (ha egymástól távol laknak, elősegítheti az elszakadást)
5. Gyermekek elidegenedése (soha meg sem látogatja, illetve fel sem hívja telefonon szülőjét – ez az ún. „kapcsolati halál, emotional cut-off”)

Itt említhető meg, hogy még a múlt században is sok csecsemő pusztult el különböző járványokban, például Erdélyben a torokgyík egy családban több kisgyermeket is elvitt. Később született testvéreik nemegyszer az ő neveiket kapták meg.

A háborúban pusztult el a legtöbb fiatal férfi és szülei, főleg anyáik gyásza a legnagyobb tragédiák közé tartozik. Az ókor hadjárataitól (pl. Anabaszisz) jelen korunk háborús eseményeiig (pl. Koszovó) a szülői gyász súlya megrendítő példákkal szolgál. Euripidész Oltalomkeresők című tragédiájának a középpontjában az elesett katonák édesanyjainak a fájdalma áll, esdekelnek, hogy legalább eltemethessék fiaikat. Lelki fájdalmuk leírása szívbemarkoló:

„Hisz asszonyok sorsa gyász
fiaikért, ha temetik őket,
s jajgatás, merő siralom.

...

Látom is immár gyermekeinknek
Holttesteit, ó, én szánnivaló!

...

Etettelek búra, jaj,
gyermekem! A szívem alatt visel-
telek, kínok közt szültelek és most
Hádész szüretel ím le,
Fáradalmaim gyümölcse,
s agg koromra ápolóm,
szülődnek, szegénynek egy sincs” (Euripidész, 1984,346)

Brecht Kurázi mama drámájában a címadó markotányos nő a harmincéves háborúban elveszíti két fiát és leányát. A háborúk hiábavalóságának, embertelenségének örökérvényű szavakba foglalása ez a dráma (Brecht, é.n.).

A II. világháború több millió fiatal áldozatának szülei sohasem tudták a békét igazi örömmel fogadni. Käthe Kollwitz gyászoló házaspárt ábrázoló szobra a romosan hagyott kölni templomban nekik állít méltó emléket. Ez a háború a kisgyermekes tudatos elpusztításnak borzalmát is elhozta a koncentrációs táborok gázkamráiba (Kübler –Ross, E. 1990). Magyarországon a doni csatában elesettek szülei a háború után még nem is gyászolhatták méltó módon gyermekeiket, mert azok a fasiszta Németország szövetségesének hadseregében váltak áldozattá.

A filmek még ma is foglalkoznak ennek a háborúnak a családi vonatkozásaival, pl. a Ryan közlegény megmentése c. film azt a humánus, de a valóságban abszurdnak tűnő történetet mutatja be, hogy a több fiát elvesztő szülők számára az egyetlen megmaradtat a hadvezetés parancsára hatalmas erőfeszítések árán hozzák ki a háború poklából.

A II. világháború után több helyi háború zajlott, az itt elesettek szüleinek gyászáról időnként kaptunk tudósításokat. Így pl. az Afganisztánban elpusztult orosz katonák szüleinek megrendítő látványa, tiltakozása, összefogása, követelése a rendszerváltást követően a televízió által mindannyiunkhoz eljutott.

Következmények

1. Pszichológiai

Jelen dolgozatnak nem célja a gyász általános következményeinek a tárgyalása, de mivel a Kadmosz szindrómát kísérő jellegzetességek, lelki reakciók kevésbé felderítettek, az általános választípusokat is említeni szükséges.

V. Kast szerint a gyásznak 4 fázisa van:

I. az elutasítás stádiuma

II. a felszakadó érzelmek stádiuma

III. a keresés és elválás stádiuma

IV. az önmagunkhoz és a világhoz fűződő új viszony kialakításának stádiuma (Kast, 1995).

Idős egyénnél a gyász gyakran nem mutatja ezeket a fázisváltozásokat, illetve az egyes fázisok időtartamában és kialakulásában eltérések lehetnek. Így a második stádium elhúzódó, egyeseknél sohasem múlik, a negyedik néha nehezen vagy talán soha nem tud kialakulni.

Gyermekeink elvesztése „egész vállalkozásunk hirtelen rombadőlését” jelenti, hiábavalóvá tesz minden érték tett korábbi áldozatot, erőfeszítést és romba dönti a reményt, amit beléjük helyeztünk (de Beauvoir, 1972, 389).

Gyermek elvesztése esetén a komplikált, torzult, patológiás gyász gyakoribb lehet. A Lindemann klasszikus leírásában szereplő kóros formák gyakoriságára azonban nincs adat ebben a gyászformában. Lindemann két nagy csoportra osztotta a kóros gyászreakciókat: késleltetett és torzult gyász (Lindemann, 1944). Utóbbinak 9 alformáját különítette el, ezek közül bizonyára a másokhoz való viszony változása, az egészségi állapot romlása, az agított depresszió gyakrabban jelentkezik.

A szakirodalomban a késleltetett formára több példát is találhatunk. Pl.: 1 éves gyermekét elvesztő asszony a halál után rögtön teherbe esik és az újabb gyermek tölti ki gondolatait. Évekkel később, főleg a halál évfordulóján egyre többet kezd foglalkozni az első gyermek emlékével, még harminc év múltán is, évekig pszichoszomatikus tünetek is jelentkeztek nála. A pszichológiai vizsgálat a gyászmunka kimaradásának kóros szerepét igazolta (Brown és Stoudemire, 1983).

Freud szerint a melankólia és a gyász között az a különbség, hogy az utóbbiban az érzés nem csökken, a gyászmunka lényegében nem más, mint a libidó visszavonása a szeretet tárgyától (Freud, 1997). Ez a folyamat egy korábbi, vagy tartósan fennálló Oedipus-komplexus esetén az átlagosnál fájdalmasabb. Az újabb szakirodalom a gyász okozta depressziót elkülöníti a már korábban leírt komplikált gyásztól, amit a szeparáció és a traumás distressz jellemez (Prigerson, H.G. 1995). Mindkettő a veszteség után hat hónappal mutat előfordulási csúcsot. Fokozódhat az alkohol, szedatívum és nikotin abúzus is. Egyes pszichiátriai kórképek is gyakrabban lépnek fel (fóbiák, hypochondria és egyéb szorongásos kórképek, stb.) (Rosenzweig, 1997). Halálos betegség esetén a gyászmunka a haláleset idejéhez közeledve egyre erősebb stresszt jelent (anticipációs gyász), ez időnként kifejezettebb, mint a halál után (Norris, Murrell, 1987). A gyermek (felnőtt gyermek) elvesztése esetén ez nem tartható jellegzetesnek, mivel a remény – olykor irracionálisan – az utolsó percig megmarad a szülőben.

A kiváltott reakció és lelki feldolgozás több konkrét megnyilvánulásával találkozhatunk. Saját tapasztalatom és a szakirodalom felhasználása alapján a következő formákat sorolhatom fel:

- A fájdalom teljes személyiséget felbontó hatása, kontrollálatlan kitörések nehezen csillapodó jelleggel, ami esetleg közömbös apátiába csaphat át.
- Mély depresszió, amely tartós lehet, a gyászoló értelmetlennek tart az életben mindent, gyakori a „miért nem én haltam meg” érzete (lásd pl. Dávid király példáját).
- Vallásos feldolgozás: Isten akarta így, el kell fogadni, a túlvilágon ismét találkozunk.
- Az elhalt felmagasztalása, glorifikációja, sokszor a valóságtól erősen eltérő tulajdonságokkal való felruházása.
- Az emberi, a családi kontinuitás megszűnése, az élet végességének érzetét élessé teszi, az öregedés, a betegség is elviselhetetlenebbé válik, a gyerek léte ugyanis a folytatást jelenti.
- Intellektuális feldolgozás: a felnőtt gyermek megélt életének „kereksége”, egy viszonylagos teljesség érzete elviselhetőbbé teszi a veszteséget.
- A kontinuitás, az utód iránti szeretet igényének kielégítése: másik gyerek vagy unokák (főleg az elvesztett gyerek gyerekei) iránti érzelmek némileg pótolják a veszteséget.
- Az élet folyamán kialakult, szinte kóros anya-lány kapcsolódás („anya-lány szindróma” – Post, 1958) esetén a lány elvesztése szinte megsemmisítő hatású lehet, az élet elutasítását vonhatja maga után, az életfolytatás képtelenségének érzetét adja.
- Néha a másik élő gyermek irányában paradox érzés alakulhat ki, a szülő szinte haragszik az élőre, minden megnyilvánulásában kifogást talál, mintegy ezzel ellensúlyozza lelkiileg a nem élő gyerek emléke irányában a halál tényét.
- Az elhalt gyermek ügyeinek továbbvezetése, kiterjesztése, mint kompenzációs mechanizmus – pl. újsághírben szerepelt Titti Balducci egyetemista lány története, aki halála előtt diplomája megszerzése előtt állt, s édesanyja kérésére poszthumusz megkapta a diplomát.
- Önző személynél még saját túlélésének kemény, szinte győzelmes megélése is segítheti a feldolgozást. Hősnek tartja magát, hogy a sorsnak ezt a csapását is elviselte és tovább tudja vinni életét.
- Előfordulhat mély befelé fordulás, gyűlölködés és ellenségeskedés másokkal szemben.

A gyász legyőzésében nagy szerepe van az emberi környezetnek, „a család és a barátok összehangolt cselekedete ... hatással van ... a gyermekeket elvesztő szülők fokozatos asszimilációjára”. (Bromley, 1972, 93.). A gyász megélésében segítséget jelent, ha a gyászoló érzéseit házastársával, vagy többi gyermekével megoszthatja – az egyedülálló özvegy lelki

traumája a legnagyobb megpróbáltatás. Az idős anya fia halálában a pater familias utódjának elvesztését, lánya halálában lelki-testi támaszának elvesztését szenved el.

A gyászban nemi különbség is megfigyelhető, a férfiakban a házastárs elvesztésénél tartósabbak a negatív khatások (düh, keserűség) (Rosenzweig, 1997), a gyermek elvesztésénél általában az anyánál tartósabb a gyász.

2. Szociális.

Az idős szülők számára támaszt jelent a felnőtt gyerek, bár korunkban ennek általános jellege csökkenőben van. A felnőtt gyermek elvesztése még az ún. tradicionális extenzív családban, klánban is kifejezetten erős hatást gyakorol az együttélő szülőre, annak ellenére, hogy a család más tagja a praktikus segítséget pótolja. Sok felnőtt gyerek távol lakik szülőjétől (más városban, országban), segíteni legfeljebb anyagilag tud. A várható gondoskodásnak 5 formáját különíthetjük el.

1. pénzbeli
2. kétékezi, ápolási
3. lelki támogatás
4. ügyintézés
5. hivatalos segítség megszervezése.

1998-ban egy hetven év feletti személyekre kiterjedő, hazai reprezentatív mintán végzett vizsgálat azt mutatja, hogy a nehéz élethelyzetben levő idősök viszonylag nagy százalékban számíthatnak gyermekeik segítségére, így ügyintézésben 87.6%-ban, háztartási teendők ellátásában 80.6%-ban, anyagi segítségben 72.9%-ban, betegség esetén ápolásban 84.6%-ban (KSH 1999). Nyugati országokban a felmérések szintén azt mutatják, hogy tartós betegség, rokkantság esetén az idős szülők ellátását mintegy 90%-ban felnőtt gyermekeik végzik. Ezekben az esetekben a gondozást végző személy halála a segítség megszűnését, a további életvitel erős korlátozását jelenti és új támogatási lehetőségek megszerzését teszi szükségessé.

3. Biológiai

Lindemann a normális gyász esetén is testi tünetek bizonyos sorrendjét írja le: légzőszervi (sóhajtozás), mozgató szervrendszeri (adinámia), gyomor-bélrendszeri (étvágytalanság, székrekedés, hasmenés) tünetek követik egymást (Lindemann, E. 1994). A fontos személy elvesztése, mint stressz a szimpatikus idegrendszer és a mellékvesekéreg hormonelválasztásának stimulációja által szív-érrendszeri következményekkel járhat. Az idős szülők már koruknál fogva nagyobb százalékban szenvednek szív- és érbetegségben, főleg arterioszklerotikus elváltozásokban. A lelki csapás könnyebben vált ki akut vagy tartóssá váló tüneteket, rejtett folyamatot manifesztte tehet. Az új stimulus legtöbbször vérnyomásemelkedést, ritmuszavart, angina pectorist, a szív pumpafunkciójának romlását okozhatja, de leírták az asthma bronchiale, ulcus ventriculi, colitis ulcerosa, infartus myocardi, rheumatoid arthritis incidenciájának emelkedését, illetve korábbi fennállás esetén a tünetek romlását (Bron, 1989).

A gyász másik hatása az immunrendszeren nyilvánul meg. Kifejezett T limfocita és natural killer cell szupresszió figyelhető meg, ami a tumor keletkezést, illetve a progressziót segíti elő. A mechanizmus hátterében a szteroid kiáramlás által gátolt citokin produkció (IL-1, IL-2, TNF, IF) állhat. (Schleifer, 1983). A fertőzések iránti fogékonyság is nőhet.

Egyéb biológiai funkciókban is kóros jelenségek észlelhetők: inszomnia vagy egyéb alvászavar (a REM fázis rövidülése kimutatható), étvágytalanság, fogyás stb.

Egyes vizsgálatok nagyobb halálozási arányszámokat mutatnak gyászt követően (másfélszeres emelkedés, időbeli csúcs a veszteség utáni 7.-12. hónapban jelentkezik)

(Rosenzweig, 1997), míg mások nem támasztják alá a nagyobb morbiditást és mortalitást (Norris és Murrell, 1987). Ez utóbbi vizsgálatnál az elhaltak között különböző családtagok szerepeltek, így felnőtt gyermek is.

A magyar Kadmosz szindróma

Magyarország demográfiai adatai között egy paradoxon található: míg az idősök (60 éven felüliek) lakosságon belüli aránya a nyugat- európaihoz hasonló mértékben nő, az átlagéletkor csak lassan emelkedik, a Nyugathoz képest erősen elmarad. Ha külön nézzük a férfiak születéskor várható életkilátását, csökkenő tendenciát tapasztalunk. Ezt főleg a középkorú férfiak nagyfokú halálozása magyarázza. Az elmúlt mintegy negyven évben a férfiak különböző korcsoportjain belül a következő adatok mutatják a halálozás emelkedését (KSH, 1998):

Évenkénti halálozás 1000 főre férfiaknál

	1959-1960	1995
35-39 év	2,54	5,37
40 -44	3,48	8,61
45-49	5,50	12,83
50 -54	9,14	18,41
50 -59	16,08	25,64

Ezek alapján kétszer, két és félszer több személy halt meg a 90-es évek közepén, mint 45 évvel ezelőtt, a legkifejezettebb növekedés a 40-50 év közötti korosztályban volt észlelhető. Ugyanakkor az 50 éves korban még várható élettartam még nálunk is jelentős: férfiaknál 20,94 év, nőknél 27,53 év (1995), azaz nőknél közel három évtized élettartam várható még. Ezek a korosztályok szenvedik el középkorú, főleg férfi gyermekeik korai halálát és adott esetben egy-két-három évtizedig élnek gyászban, illetve a nagy veszteség tudatával.

Záró gondolatok

Az utód, a gyermek halála a gyász legmélyebb formája. Az idős ember vesztesége pótolhatatlan. Az öregedést, a saját halál gondolatát csak úgy lehet elviselni, hogy tudjuk, leszármazottunkban tovább élünk. A gyermek halálának feldolgozása – különösen, ha egyedüli az utód – szinte megoldhatatlan lelki feladat. Mivel alig van felmérésen alapuló adatunk erről a gyászformáról, következményeiről, indokolt lenne vizsgálatokat végezni, hogy megfelelő ismeretekkel rendelkezünk, és lelki támogatást nyújthassunk.

Irodalomjegyzék

- Bart István (1984): A boldogtalan sorsú Rudolf trónörökös. Helikon, Budapest
 de Beauvoir, Simone (1972): Az öregség. Európa, Budapest
 Biblia (1973), Szt. István Társulat, Budapest
 Brecht, B. (é.n.): Kurázi mama. In: Drámák. Holló és Társa
 Bron, B. (1989): Klinische und therapeutische Aspekte der Trauer. Dtsch. Med. Wschr. 114, 1294-1299
 Bromley, D.B. (1972): Az emberi öregedés pszichológiája. Gondolat, Budapest
 Brown, J.T., Stoudemire, G.A. (1983): Normal and Pathological Grief. JAMA 250, 375-382
 Céline, Louis-Ferdinand (1977): Utazás az éjszaka mélyére. Magvető, Budapest
 Csehov, A.P. (1977): Fájdalom. In: A csinovnyik halála. Európa, Budapest
 Erpel, Fritz (1985): Rembrandt. Corvina, Budapest

- Freud, S. (1997): Gyász és melankólia. 129-144 o. In: Ösztönök és ösztönsorsok. Filum, Budapest
- Euripidesz (1960): Iphigénia Naxos szigetén. Magyar Helikon Kiadó, Budapest
- Euripidesz (1984): Oltalomkeresők (ford. Kárpáthy Csilla). In: Összes drámái. Európa, Budapest
- Gosztonyi Péter (1990): A kormányzó, Horthy Miklós. Téka, Budapest
- Hóman Bálint (1938): Szent István. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- Kast, Verena (1995): A gyász. T-Twins Kiadó, Budapest
- KSH (1995): Az időszerűak életmódja, életkörülményei, 1990.
- KSH (1998): Demográfiai Évkönyv, 1996.
- KSH (1999): Időszerűak a mai Magyarországon. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest
- Kübler-Ross, E. (1990): La mort et l'enfant, Rocher / Tricorne, Paris
- Lasker-Schüller, Else (1972): Villogó kavicsok. Európa, Budapest
- Lengyel Dénes (1972): Régi magyar mondák. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest
- Liefbroer, A.C. et al. (1995): Discontinuity in the life course. Európai Népesedési Konf., Milánó
- Lindemann, E. (1994): Symptomatology and management of acute grief. Am. J. Psychiatry 101, 141-148
- Mann, Thomas (1991): A Buddenbrock ház. Európa, Budapest
- Norris, F. H., Murrell, S. A. (1987): Older Adult Family Stress and Adaptation Before and After Bereavement. J. Geront, 42, 606-612
- Ovidius Naso, P. (1975): Átváltozások (Metamorphoses). Magyar Helikon Kiadó, Budapest
- Pacaud, M. (1991): Le syndrome de Cadmos. A szerző saját kiadása
- Pacaud, M. (1993): The Cadmos syndrome. In: Beregi E. et al.: Recent advances in aging science. 1601-1604. o Monduzzi Editore, Bologna
- Post, F. (1958): Social factors in old age psychiatry. Geriatrics, 13, 576
- Prigerson, H. G. et al. (1995): Complicated Grief and Bereavement-related Depression as Distinct Disorders: Preliminary Empirical Validation in Elderly Bereaved Spouses. Am. J. Psychiatry 152, 22-30
- Rosenzweig, A. et al. (1997): Bereavement and late-life depression: Grief and its complication in the elderly. Annu. Rev. Med. 48, 421-428
- Schleifer, S. J. et al. (1983): Suppression of Lymphocyte Stimulation Following Bereavement. JAMA 250, 374
- Seneca, L. A. (1967): Vigasztalások. Magyar Helikon Kiadó, Budapest
- Shakespeare, W. (1955): Lear király (ford: Füst M.). Új Magyar Könyvkiadó, Budapest
- Trencsényi-Waldapfel Imre (1963): Mitológia. Gondolat, Budapest
- Yourcenar, M. (1990): Quoi l'éternité? Gallimard, Paris